

crkva u svijetu

EKUMENIZAM

DIJALOG IZMEĐU KATOLIČKE CRKVE I PRAVOSLAVNIH CRKAVA

Jerko Barišić

Jedna od karakterističnih crta kršćanstva 20. stoljeća jest ekumenizam — pokret za sjedinjenje svih kršćana u jednoj Kristovoj Crkvi. Pojavio se početkom stoljeća u protestanata. Odatle se proširio i na ostale kršćanske frakcije. Drugi vatikanski sabor dao mu je veliki razmah. U ovom prikazu ograničit ćemo se samo na suvremena ekumenska zbivanja Katoličke Crkve i Pravoslavlja.

Carigradski Ekumenski patrijarhat

U vođenju dijaloga s Katoličkom Crkvom na prvom se mjestu, pred svim pravoslavnim Crkvama, nalazi Carigradski Ekumenski patrijarhat. On je ušao u taj dijalog pripravljen već desetljećima; prvi ga je započeo, u njemu je najdalje pošao i najviše učinio. Prvi službeni izravni kontakti između dviju Crkava postoje već za Ivana XXIII, i prije Sabora. Poslije toga slijede brojni kontakti: pisma, brzojavi, čestitke, delegacije, promatrači, komisije i, konačno kao kruna svega, susreti. Do danas Carigrad i Rim vode intenzivan dijalog ljubavi i tako se spremaju za teološki dijalog. Veliku je ulogu u tome imao svakako patrijarh Atenagora. A i njegov je nasljednik Demetrios izjavio da će nastaviti istim putem. Spomenimo najvažnije kontakte.

Među najznačajnije događaje dijaloga spada bez sumnje susret Pavla VI i Atenagore I u Jeruzalemu 5. i 6. siječnja 1964. »Petar i Andrija, Rim i Carigrad, Zapad i Istok bratski su se zagrlili prvi put poslije tisuću godina.«¹ Tom je prigodom u svom govoru rekao patrijarh: »Bio ovaj susret zora svijetlog i blagoslovljenog dana, u kojem će budući naraštaji, pričešćujući se istim kaležem Svetoga Tijela i dragocjene Krvi

¹ Antoine Wenger — Pierre Gallay, *Paul VI — Pèlerinage en Terre Sainte*, Éditions du Centurion, Paris, 1964, str. 15.

Gospodinove, hvaliti i slaviti u ljubavi, miru i jedinstvu jedinoga Gospodina i Spasitelja svijeta.«² Papa mu je odgovorio: »Što se nas tiče, skupa sa zahvalom upravljamo molitve svemogućem Bogu, moleći snagu, da možemo nastaviti započetim putem, i da izlije na te i na nas, koji smo ga započeli s vjerom i čvrstom nadom, obilje nebeskih milosti da sretno postignemo željeni cilj.«³ U zajedničkom priopćenju stoji: »Dva hodočasnika... mole Boga da ovaj susret bude znak i predigra budućih događaja za slavu Božju i prosvjetljenje njegova vjernog puka.«⁴ Jeruzalemski susret je »događaj od izvanrednog domašaja i važnosti u povijesti i životu Kristove Crkve«⁵, »najveći događaj u suvremenim zbivanjima kršćanstva«⁶. To je značajan datum kojim započinje novo poglavlje ekumenizma. Od blagoslovljenog susreta na Maslinskoj Gori ovisit će sve ono što će se poslije učiniti za približavanje dviju Crkava. Dalekosežnost njegovih posljedica ne može se još potpuno vidjeti i ocijeniti. »Jeruzalemski susret, što se zbio 5. i 6. siječnja 1964. označio je kamen međaš u povijesti novih odnosa između Rima i Carigrada i, još šire, između Katoličke Crkve i Pravoslavlja.«⁷ O ovom je susretu rekao papa pred Kardinalskim zborom: »Nalazimo se doista pred stvarima koje su, ako je vjerovati početnim znakovima za ono što obećavaju, uistinu velike, i moramo reći da prevrću naše obične ljudske mjere: nalazimo se možda pred nečim božanskim, nadnaravnim.«⁸

U Carigradu je od 21—23. XI 1965. jedna mješovita katoličko-pravoslavna komisija proučavala događaje iz 1054. godine. Ona je izradila i zajedničku deklaraciju o ukidanju ekskomunikacija između Rima i Carigrada. Samo ukinuće obostranog izopćenja zbililo se u isto vrijeme u Rimu i Carigradu za svečane službe Božje u prisustvu delegacije druge strane 7. XII 1965. U zajedničkoj se deklaraciji kaže da papa i patrijarh »izjavljuju sporazumno: da žale uvredljive riječi, neosnovana predbacivanja i djela vrijedna osude što su na obje strane obilježili ili pratili žalosne događaje te epohe; da jednako žale i dižu iz sjećanja i iz krila Crkve proglase ekskomunikacije koji su ih slijedili, i čiji spomen djeluje sve do naših dana kao zapreka zbližavanju u ljubavi, i da ih predaju zaboravi.«⁹ U svom je govoru pred papom rekao vođa carigradske delegacije metropolit Meliton: »Premda ostaju sporna pitanja u nuci, kanonskom redu i kultu, i premda još nije ostvarena sakramentalna zajednica, ipak je temeljni preduvjet progresivnog rješavanja razlika, to jest bratska ljubav, danas postavljen službeno i crkveno između

² Jerko Barišić, *Dijalog Istok-Zapad u današnjem kršćanskom svijetu*, Split, 1971, str. 57.

³ Jerko Barišić, nav. dj., str. 58.

⁴ Jerko Barišić, nav. dj., str. 59.

⁵ Atenagora u svom pozdravnom govoru u Jeruzalemu 5. I 1964. Jerko Barišić, nav. dj., str. 56.

⁶ Jeruzalemski patrijarh Benediktos, Franz Hummer, *Orthodoxie und Zweites Vatikanum*, Herder, Wien, 1966, str. 43.

⁷ Aristide Brunello, *Le chiese orientali e l'unione*, Massimo, Milano, 1966, str. 533.

⁸ Michele Maccarrone, *Il pellegrinaggio di Paolo VI in Terra Santa*, Libreria editrice vaticana 1964, str. 140.

⁹ Jerko Barišić, nav. dj., str. 71—72.

dviju prvih stolica Zapada i Istoka.«¹⁰ A dekan teološkog fakulteta u Ateni i profesor crkvene povijesti Konidaris kaže: »Opoziv izopćenja jača odnose dviju Crkava te će dovesti do zbliženja, do jedinstva, a kasnije i do punog zajedništva.«¹¹

Dne 25. i 26. VII 1967. Pavao VI službeno je posjetio u Carigradu patrijarha Atenagoru I. Svečani je sastanak bio u pravoslavnoj i katoličkoj katedrali. Izmijenili su značajne govore, papa još i poruku. Od pape Konstantina I (708—715) nijedan rimski papa nije posjetio carigradskog patrijarha. U ekumenskom pogledu taj susret ima golemo značenje, pogotovo što je papa prvi posjetio patrijarha. To je ocijenjeno kao čin ljubavi i poniznosti. »Nisam mogao povjerovati. Činilo mi se nemogućim da nakon devet stoljeća — nakon devet stotina godina! — podijeljenosti Rimski Prvosvećenik dolazi k meni, prije nego što sam ja pošao k njemu.«¹²

Patrijarh je uzvratilo posjet papi u Rimu 26—28. X 1967. Zadnji carigradski patrijarh koji je posjetio Rim bio je Grigorije 1451. A ovo je prvi put uopće da jedan ekumenski patrijarh u funkciji ide u službeni i svečani posjet papi.¹³ »Vrhunac čitavog rimskog boravka«¹⁴ bio je svečani liturgijski obred posebno sastavljen za tu svrhu potpuno u ekumenskom duhu preko kojeg su obojica poglavara održali veoma značajne govore. Atenagora u svom govoru koji je nazvan »biser ekumenske teologije«¹⁵ kaže da treba iscrpsti sve načine i sva sredstva kako bi se dovršilo »sveto započeto djelo, djelo sjedinjenja razdijeljene Crkve Kristove« uklonivši »teški grijeh razdijeljenosti Crkve«. »Ono što nas sjedinjuje mnogo je više od onoga što nas razdvaja.« Zato valja pojačati »dijalog ljubavi« koji prethodi »teološkom dijalogu«. Dobro razlikovati bitno od nebitna, poštovati »tradiciju svake pojedine Crkve«¹⁶. Papa uzvraća istim tonom: »Trebalo s obje strane nastaviti ovaj napor i razvijati ga što je više moguće u suradnji, čije oblike valja zajednički odrediti. Ono što nas još dijeli moći ćemo nadvladati manje raspravljajući o prošlom vremenu, nego radije udružujući se na određen i plodonosan način, želeći izvršiti ono, što Duh danas traži od Crkve« i tako »da zdušno nastojimo prema punini ovog zajedništva, već bogatog ali još ne potpunog, kojim smo međusobno povezani u misteriju Crkve.«¹⁷ Zajednička izjava govori da je još dalek i težak put do konačna sjedinjenja »sestrinskih Crkava«, koje treba tražiti »u okviru obnove Crkve i kršćana, u vjernosti predaji Otaca i nadahnućima Duha Svetoga koji uvijek ostaje s Crkvom«, »u potpunoj vjernosti jedinom Gospodinu Isusu Kristu i u uzajamnom poštovanju njihovih vlastitih tradicija.«¹⁸ Posjet

¹⁰ Jerko Barišić, nav. dj., str. 74.

¹¹ *Poslušni Duhu*, Zagreb, 1, 1966, 23.

¹² *Glas Koncila*, Zagreb, 3, 1969, 7.

¹³ Agostino Bea, *Ecumenismo nel Concilio*, Bompiani, Milano, 1968, str. 332.

¹⁴ Agostino Bea, nav. dj., str. 341.

¹⁵ Janez Vodopivec, *Ekumenizam je ipak počeo*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1968, str. 81.

¹⁶ Jerko Barišić, nav. dj., str. 83—85.

¹⁷ Jerko Barišić, nav. dj., str. 85—89.

¹⁸ Jerko Barišić, nav. dj., str. 89—90.

Atenagore Rimu ima izuzetno ekumensko značenje. On je vrhunska točka prve faze dijaloga Istok-Zapad, dijaloga ljubavi, koji prethodi teološkom dijalogu.

Dijalog Carigrad — Rim ne smije se gledati odvojeno nego u sklopu cijeloga pravoslavlja. Naime Carigradski Ekumenski patrijarhat već stoljećima ima na cijelom Istoku prvo mjesto, ulogu i značaj. Među poglavarima autokefalnih Crkava carigradski patrijarh drži primat časti i inicijative. On je inspirator i vođa zajedničkih akcija. Zato ima velik utjecaj na ostale pravoslavne Crkve. Tako je i u pitanju ekumenizma. — Ovakav stav Carigrada u dijalogu s Katoličkom Crkvom utjecao je na buđenje i provođenje dijaloga i u ostalih autokefalnih crkava. Tu vodeću ulogu Carigrad delikatno obavlja ne prelazeći granice svoga primata. Dapače u najvažnijim potezima svoga dijaloga s Rimom obavještava i konzultira ostale Crkve. Stoga se može mirno ustvrditi da je Ekumenski Patrijarhat uzor, pokretač, i koordinator ekumenizma cijelog pravoslavlja.

Aleksandrijski patrijarhat

Kontakti Katoličke Crkve s Aleksandrijskim patrijarhatom oskudni su ali srdačni.

Početak 1962. g. u Egiptu je išao msgr Willebrands da uredi stvari u vezi s promatračima za II vatikanski sabor. Nekoliko dana prije otvaranja Sabora na poziv je u ime Aleksandrijskog patrijarhata negativno odgovorio Carigradski ekumenski patrijarhat. Tek je na treće zasjedanje Aleksandrijska pravoslavna Crkva poslala svoje promatrače.

Poslije hodočašća Pavla VI u Sv. Zemlju razmjena uskrsnih pisama između pape i poglavara istočnih autokefalnih Crkava, prema starom običaju, postaje pravilom. Službeni organ Aleksandrijskog patrijarhata *Pantainos* objavio je 1966. papino pismo patrijarhu Kristoforu.¹⁹ Pismo je ekumenski veoma važno, jer se u njemu pretresa problem slavljenja Uskrsa na isti dan od svih kršćana. »Naša je radost ove godine«, piše papa, »još veća jer istoga dana slavimo ovaj veliki blagdan, svjedočeći tako jasnije pred svijetom identičnost naše vjere u ovaj glavni misterij naše religije.« I dalje: »Znademo da ovu radost dijeli i Vaša Blaženost koja želi da se kršćani slože o danu uskrsnog slavljenja. Zar Vaša Crkva možda ne studira ovo pitanje datuma Uskrsa, koje je upisano u program panortodoksnog prosinoda? Ono je jednako tako studirano od istočnih nekaldedonskih Crkava, a pokrenuto je i u krilu Ekumenskog Vijeća Crkava. Vaša je Blaženost doznala da su katolički biskupi, okupljeni na vatikanskom saboru, koji je već završen, izjavili da nemaju nikakva prigovora, da dan bude fiksiran u određenu nedjelju, ali želja je Sabora bila da ništa ne bude učinjeno ako ne bi bilo u sporazumu s drugim kršćanskim Crkvama.«

Ekumenski je važno i pismo papi od novog aleksandrijskog patrijarha Nikolaosa VI za Božić 1968.²⁰ U njemu patrijarh lijepo govori o dijalogu

¹⁹ *Pantainos* 58, 1966, 151.

²⁰ *L'Osservatore Romano*, Roma, 23. siječnja 1969.

ljubavi: »Nije li, međutim, upravo nastupilo vrijeme da se uzljubimo, pa da nekršćanski svijet mogne potvrditi: 'Gledajte kršćane kako se ljube!' i da tako ostvarimo oporučnu želju Isusovu?« Na koncu kaže patrijarh: »Ostajući čvrsti u predanjima svojih svetih prethodnika i predaja Aleksandrijske Crkve, želimo Te, najdraži brate, uvjeriti da cijelinimo tu baštinu, te nećemo posustati razbuktavajući duh Aleksandrijske Crkve, ali u isto vrijeme želimo od Vas primiti ne samo vijesti, nego i duh i predaju vaše Crkve, kako bi tijelo Crkve zaista postalo katoličko.«

Antiohijski patrijarhat

Antiohijski patrijarhat danas je mala pravoslavna Crkva te i dijalog koji vodi s Katoličkom Crkvom ima skromne dimenzije.

I Antiohijski patrijarhat bio je službeno pozvan da pošalje promatrače na Vatikanski Sabor. U ime Antiohije negativno je odgovorio Carigrad pred samo otvaranje Sabora.

Prije historijskog susreta Pavao-Atenagora u Jeruzalemu antiohijski patrijarh Theodosios VI oduševio se prijedlogom Atenagore da bi se tom zgodom u Jeruzalemu održao »sastanak na vrhu« poglavara najvećih kršćanskih zajednica. Patrijarh je rekao da je to »san svakog kršćanina«. U tu svrhu sugerirao je da se prije papina hodočašća održi patrijarhalna panortodoksna konferencija. Tako taj događaj ne bi imao privatno značenje ili tek Carigradske Crkve, nego bi to bio stav cijeloga pravoslavlja.²¹

Papa se brzojavom javio patrijarhu Antiohije prije svog polaska u Carigrad 25. VII 1967. Sutradan mu je iz Efeza poslao svoju poruku. Theodosios u svom odgovoru kaže: »Žarko molimo Svemogućega neka udijeli da ovaj drugi sastanak pojačavajući, nadalje bratske odnose između naših dviju Crkava katoličke i pravoslavne, ostvari naše nade kao preteča u jedinstvu srca i vjere te pridonese da se obnovi most porušen već devet stoljeća.«²²

Jeruzalemski patrijarhat

Jeruzalemski grčko-pravoslavni patrijarhat iz početka se opirao dijalogu s Katoličkom Crkvom. U pitanju slanja promatrača na Sabor patrijarhat je 1962. među prvima, dao negativan odgovor. Još za papina hodočašća u Sv. Zemlju držao se prilično rezervirano. Ali vremenom se sve više mijenja u svom stajalištu. Konačnu preobrazbu doživljava u vezi vraćanja moćiju sv. Sabe 25. X 1965. »Prijenos ovih svetih relikvija jest veliki događaj za našu Crkvu i za cijelo kršćanstvo, a pogodovat će razvoju bratskih odnosa među Crkvama«, rekao je patrijarh Benediktos.²³ U pripremim pak kontaktima za tu stvar patrijarhat je

²¹ Panagiotis Kizeridis, *Il dialogo tra le Chiese Ortodossa e Cattolica dal 1920 fino all'abolizione delle reciproche scomuniche* (7 dicembre 1965), Dets-editore, Roma, 1966, str. 77.

²² Pietro Silvi, *Il viaggio di Paolo VI a Istanbul e a Efeso*, Libreria editrice vaticana, 1967, str. 123.

²³ *Proche-Orient chrétien*, Jérusalem, 15, 1965, 263.

uspostavio službenu vezu s Katoličkom Crkvom, tako da je on drugi od pravoslavnih crkava, odmah poslije Carigrada, stupio u dijalog s Rimom 2. IV 1965. Tada je naime jeruzalemska delegacija posjetila papu. Predavajući Pavlu VI pismo patrijarha Benediktosa i betlehemsku zvijezdu, simbol one koju su slijedili mudraci, poželio je vođa delegacije nadbiskup Jordana Basilios »neka bi ona mogla voditi poglavare svih Crkava na njihovu putu prema ispunjenju Kristove molitve.«²⁴ Prije IV zasjedanja Sabora, iako je zbog lokalnih razloga odbio poziv, patrijarhat je ipak izrazio prijateljske želje za njegov uspjeh.

U dijalogu Jeruzalem — Rim najvažniji je svakako susret patrijarha Benediktosa I i Pavla VI obavljen u Jeruzalemu 4. I 1964. za vrijeme papina hodočašća u Sv. Zemlju. Sastali su se toga dana dva puta. U rezidenciji apostolske delegature patrijarh je rekao papi da ga pozdravlja »Sion, časna majka Crkava« i, dalje, »ovo će biti jedna etapa... u vjekovnoj povijesti Svete Zemlje.«²⁵ U uzvratnom susretu u patrijarhovo rezidenciji na Maslinskoj Gori papa je pohvalio patrijarhovo ekumensko zalaganje kao i zajedničku akciju svih tamošnjih kršćana na obnovi bazilike Sv. Groba: »Visoko je simbolično da, uza sav teret povijesti i brojne poteškoće, kršćani, nesretno odijeljeni, zajednički rade da obnove ovaj hram, koji su sagradili u jedinstvu i koji su njihove podjele pustile da propada.«²⁶

Moskovski patrijarhat

Za vrijeme Hruščova počinje se javljati i Ruska pravoslavna Crkva. Otvara se prema svijetu, osobito prema ostalim kršćanskim Crkvama. Najveći preokret učinila je, međutim, zadnjih godina u svojim odnosima prema Katoličkoj Crkvi. Jednako tako treba potvrditi i radikalnu promjenu stajališta Katoličke Crkve prema Moskovskom patrijarhatu. Moskva je svojedobno predbacivala Vatikanu tobožnji savez s kapitalistima i imperijalistima, neprijateljstvo prema demokratskim narodima i huškanje na rat. S druge je strane, naprotiv, vladalo mišljenje da je hijerarhija Moskovskog patrijarhata slijepo oruđe režima. I sada dolazi do obostrane promjene. Pri svemu tome valja naglasiti paralelizam razvoja gledišta ruske Crkve s gledištem sovjetske države. Naime, poslije neuspjelih pokušaja (1956. i 1960) od strane Sovjeta da bi uspostavili kontakt s Vatikanom u pogledu razoružanja, slijedi Hruščovljevi intervju »Izvjestiji« (1961), u kojem se pozitivno osvrće na papin apel za razoružanje; zatim Hruščovljeva čestitka-telegram Ivanu XXIII prigodom njegova 80. rođendana (1961), onda posjeta Adjubeja papi Ivanu (1963), pa posjete Pavlu VI, najprije ministra vanjskih poslova Gromika (1966), zatim predsjednika države Podgornog (1967) i ponovno Gromika (1970). »U tim okvirima treba promatrati razvoj odnosa ruske patrijarhatske Crkve i Rima.«²⁷ Naime, nekako usporedo s time teče i napreduje sve prijateljskije stajalište Ruske pravoslavne Crkve prema Katoličkoj

²⁴ *Irénikon*, Chevetogne, 2, 1965, 234.

²⁵ Michele Maccarrone, nav. dj., str. 48.

²⁶ Michele Maccarrone, nav. dj., str. 52—53.

²⁷ Wilhelm De Vries, *Das Moskauer Patriarchat und die anderen christlichen Kirchen, Stimmen der Zeit*, Freiburg, März, 1967, str. 218.

Crkvi. »Ipak, ne smije se zbog toga reći, da promjenjeno stajalište Moskovskog Patrijarhata prema Rimu vrijedi samo kao popratna pojava političkih fenomena.«²⁸

I Ruska pravoslavna Crkva pokazivala je u početku određene rezerve prema dijalogu s Katol. Crkvom; štoviše, neko vrijeme, i neko nepovjerenje ili, čak, neku mjeru neprijateljstva. Prvi znak prijateljskog odnosa jest telegram Patrijarha Kardinalskom zboru prigodom smrti Pija XII (1958). Poslije toga Ruska Crkva ponovno ulazi u stari način polemike. 1961. g. metropolit Nikodim u Pragu i na Rodu predbacuje Katol. Crkvi političke ciljeve, a u studenom iste godine izjavljuje uredniku *La Croix*, da pravoslavni Rusi goje prijateljske osjećaje prema Katol. Crkvi, ali se ne slažu s vatikanskom politikom. Dne 20. XI 1961. na sastanku u New Delhiju primljena je Ruska pravoslavna Crkva u Ekumensko Vijeće Crkava. Možda je i to utjecalo na promjenu njezina stajališta prema Katol. Crkvi. U 1962. godini potpuno prestaju napadi na Vatikan. Od tada između dviju Crkava počinju kontakti koji će tijekom vremena bivati sve češći, prisniji i čvršći. Redaju se posjete dostojanstvenika i stručnjaka obiju Crkava, šalju se dokumenti, a razmjena čestitaka, prigodom velikih blagdana i osobnih godišnjica, postaje pravilo. Usporedo s prijateljskim odnosima razvija se i raste i pitanje sjedinjenja. Rusi su samo prema primatu malo rezerviraniji i krući. To je shvatljivo, jer su Rusi primili kršćanstvo od Bizanta, kada je ovaj s Rimom već gotovo prekinuo sve veze.

Spomenimo neke kontakte! Ruska je pravoslavna Crkva prva od svih pravoslavnih Crkava poslala promatrače na Sabor, i to — jedina — na sva četiri zasjedanja. Predstavnici su Patrijarhata bili na pogrebu Ivana XXIII, na krunjenju Pavla VI 30. VI 1963., a metropolit Nikodim često je kod pape. S druge strane, papina je delegacija bila na proslavi 50. obljetnice biskupskog posvećenja patrijarha Alekseja (1963), delegacija Sekretarijata za sjedinjenje kršćana ide u Rusiju 1965., naučna delegacija (koja raspravlja o društvenoj nauci i praksi Katol. Crkve) 1967., zatim delegacija prigodom 50. obljetnice obnove Moskovskog patrijarhata (1968). Prilikom pogreba patrijarha Alekseja (1970) u Moskvu je prvi put u povijesti došao jedan kardinal — Willebrands. Važan je također i put Casarolija u Rusiju.

Svakako, na putu dijaloga Istok-Zapad, poslije Carigrada, najviše se učinilo i najdalje otišlo na relaciji Moskva — Rim, premda su uvjeti ruske Crkve bili možda najteži. Ruska je Crkva iskoristila sve mogućnosti i danas s Rimom vodi veoma živ i djelotvoran dijalog. To je u ekumenskom pogledu vrlo značajno i važno, jer Moskva je »treći Rim«. Ruska pravoslavna Crkva predstavlja brojčano daleko najjaču grupaciju pravoslavlja. Ima jake teologe u zemlji i inozemstvu. Njezina uloga, iako u skućenim mogućnostima, ne može se mimoići. Ona vrši ne mali utjecaj na čitavo pravoslavlje. Jasno je stoga, da će se i stajalište ruske pravoslavne Crkve prema Katoličkoj Crkvi odraziti i na ostalim pravoslavnim Crkvama.

²⁸ Wilhelm De Vries, *Rom, Konstantinopel, Moskau heute, Stimmen der Zeit*, Freiburg, Januar, 1969, str. 49.

Srpska pravoslavna Crkva

Srpska pravoslavna Crkva dosta kasno ulazi u dijalog s Katoličkom Crkvom. Prvi su pozitivni dodiri zabilježeni 1964. Papa šalje patrijarhu Germanu na poklon svijeću od blagdana Svijećnice. U svibnju 1965. arhijerejski Sabor Srpske pravoslavne Crkve obrazuje komisiju za pripremanje dijaloga s Katoličkom Crkvom. Promatrače šalje na IV zasjedanje Sabora. Takvu razvoju odnosa s Katoličkom Crkvom doprinosi svakako jače međusobno povezivanje pravoslavlja, pa općenito svekršćansko zbližavanje, onda uključenje Srpske pravoslavne Crkve u Ekumensko Vijeće Crkava, a osobito ekumenska uloga i utjecaj carigradskog patrijarha. Veoma značajan je u tom pogledu Atenagorin posjet patrijarhu Germanu (11-16. X 1967) prije polaska papi u Rim. Važni su nadalje i posjeti msgra Grabera 1967., kardinala Šepera 1968., biskupa Pogračnika 1968., a nadalje posjeti msgra Willebrandsa 1965. i 1969. patrijarhu Germanu.

Srpska je pravoslavna Crkva nedavno izišla iz izolacije i stupila u ekumensko gibanje²⁹, pa je razumljivo da u sebi proživljava prekretnicu, previranja, borbu otvorenih ekumenskih strujanja sa zatvorenim starim mentalitetom. Pogotovo u dijaloškom pogledu još se osjeća nepovjerenje opterećeno prošlošću. »Ovo nas iskustvo obvezuje da budemo realni, i da ne maštamo o jedinstvu nego da postupno, metodično, oprezno, ali otvoreno gradimo putove koji nas mogu zbližiti, koji će otkloniti jednu po jednu naslagu mržnje, nesnošljivosti, agresije.«³⁰

Rumunjska pravoslavna Crkva

Za upoznavanje stanja suvremenih odnosa Rumunjske pravoslavne Crkve prema Katoličkoj Crkvi važan je dokumenat izlaganje koje je patrijarh Justinijan održao pred Atenagorom za vrijeme njegova boravka u Rumunjskoj od 16—20. X 1967. U vezi s dijalogom s Katoličkom Crkvom kaže tu patrijarh, da je teološki za sada nemoguć. »Premise teološkog dijaloga na ravnoj nozi, kako ga shvaća Pravoslavna Crkva i kako ga je odredila treća rodska konferencija, nisu još stvorene i započimanje ravnopravnog dijaloga još nije moguće tako dugo dok dvije Crkve ne prihvate put povratka na zajedničku točku, gdje su se odijelile jedna od druge. Stigavši tu, neka zajednički ispituju doprinos svake Crkve unapređenju prave kršćanske nauke, da se sačuva sve ono što je korisno dvjema Crkvama, i da se odbaci sve ono što je zemaljsko i u protivnosti sa Svetim Pismom i Svetom Tradicijom.«³¹ Dalje patrijarh navodi zapreke od strane Katoličke Crkve, kao papin primat i neprevarljivost, spominje neprihvatljiva stajališta u enciklici *Ecclesiam suam* i neke koncilске dokumente. Međutim, u isto se vrijeme patrijarh zalaže za dijalog ljubavi, ali u okviru Ekumenskog Vijeća Crkava.

²⁹ Janez Vodopivec, nav. dj., str. 83.

³⁰ Usp. Dimitrije Bogdanović, *Bezgranične mogućnosti istinskog ekumenizma*, Vesnik, Beograd, 15. mart 1970, br. 499, str. 1.

³¹ Ekspoze: *La position de l'Église orthodoxe roumaine envers le dialogue avec l'Église catholique romaine, Irénikon*, Chevetogne, 3, 1968, 421..., § 22.

Posjet carigradskog patrijarha Atenagore umekšao je rumunjsku Crkvu. Poslije toga se odvijaju neki posjeti s katoličke strane u duhu dijaloga ljubavi, dakako neslužbeni, ali veoma značajni. Tako je kardinal König na poziv Justinijana došao u Rumunjsku 1967. i nekoliko dana bio njegov gost, bez posebnog mandata Vatikana. Kardinal je za vrijeme svog boravka doprinio približavanju pravoslavaca i katoličke manjine u Rumunjskoj, pripremio posjet profesora teološkog instituta iz Bukurešta, ugovorio razmjenu teoloških publikacija i prijateljske susrete studenata i profesora teologije. To je tim značajnije što je sve učinjeno u suglasnosti s rumunjskom vladom. Jednako je 1967. posjetio Justinijana i savjetnik njemačke biskupske konferencije Robert Bačvari. Patrijarh Justinijan uzvratilo je posjet kardinalu König u 1968.

Sigurno, promjeni stajališta rumunjske Crkve pogoduje poboljšanje odnosa između rumunjske države i Vatikana. Papinski je nuncij 1950. morao napustiti Rumunjsku. Poslije toga prvi kontakt između Rumunjske i Vatikana zbio se tek 24. I 1968. Tada su naime, poslije razgovora s talijanskim državnici, rumunjski predsjednik Maurer i ministar vanjskih poslova Manescu posjetili papu Pavla VI.³²

Rumunjska se pravoslavna Crkva dosta kasno i škrto otvara ekumenskom dijalogu s Katoličkom Crkvom. Na poziv za slanje promatrača na Sabor ostaje gluha. Službenih dodira nema, a oni privatni vrlo su rijetki. Iz početka, dijalog je pun nepovjerenja, opterećen predrasudama, obojen jetkošću pa čak i nekom hostilnosti; razvija se u sjeni političke situacije. S vremenom to opada i brzo se stvaraju dosta prisni ekumenski odnosi. Dijalog ljubavi raste dobro te stvara pogodne perspektive za budućnost.

Bugarska pravoslavna Crkva

Dijalog Katoličke i Bugarske pravoslavne Crkve dobro se razvija i teče u srdačnoj i iskrenoj atmosferi. Tome dakako doprinosi i zalaganje carigradskog patrijarha Atenagore koji je posjetio Sofiju prije svojega polaska u Rim 1967. Bugarska je pravoslavna Crkva imala promatrače na IV zasjedanju vatikanskog sabora. Važni su i posjeti Bugarskoj od strane predsjednika Sekretarijata za sjedinjenje kršćana 1965. i 1969., te delegacije Sv. Stolice u Sofiji 1969. Bugarski su hodočasnici bili kod pape 1968., a predstavnici bugarske Crkve na proslavi Sv. Ćirila u Rimu 1969. Značajna je izjava patrijarha Kirila o dijalogu s Katoličkom Crkvom u interviewu časopisu *Il Regno*: »Nema fundamentalnih razlika, osim u pitanju papina primata... Ja inzistiram na potrebi izravnog dijaloga, ali koji bi na odgovarajući način pripremila jedna pravoslavna pro-sinoda... Dijalog s Rimom mora biti dijalog svega Pravoslavlja... Opći okvir može biti dan samo općim i suglasnim dijalogom svega Pravoslavlja, ali ipak moraju biti poželjni i pojedinačni dodiri — da se bolje upoznamo i da prevladamo vjekovna nepovjerenja, da produbimo uzajamno poštovanje i prijateljstvo.«³³

³² *Kontakte zwischen Vatikan und Rumänien*, Herder-Korrespondenz, Freiburg, 3, 1968, 109.

³³ *Il Regno*, 31. VIII 1966.

Grčka pravoslavna Crkva

Da bi se shvatio stav Grčke pravoslavne Crkve prema dijalogu s Katoličkom Crkvom, treba promotriti njezin položaj i ulogu koju ima u domovini i izvan nje. Grčka je izrazito kršćanska zemlja koja živi i razvija se prema ustaljenoj kršćansko-helenističkoj tradiciji. Pravoslavlje je tu dominantna dapače državna religija. »Još i sada Grčka ostaje stvarno središte suvremene grčko-kršćanske civilizacije i zato se smatra baštinicom autentične i čiste bizantinske tradicije, čuvaricom pravoslavne vjere, nastavljačicom grčke pravoslavne misli. S tim privilegiranim položajem grčka je Crkva vršila i vrši svoj utjecaj na patrijarhate i na pravoslavne Crkve srednjeg Istoka. Uvjerena je, da je starateljica i zaštitnica pravoslavne vjere, koju mora očuvati od svake opasnosti unutarnje i vanjske.«³⁴ S tog se aspekta razumije rezervirano stajalište grčke pravoslavne Crkve prema ekumenskom pokretu uopće, a pogotovo prema Katoličkoj Crkvi. Međutim, ekumenizam i nastojanja Katoličke Crkve povijesna su činjenica; to ne može ne imati odraza i u Grčkoj pravoslavnoj Crkvi.

U razdoblju od početka Sabora do danas razlikuju se dvije faze u ekumenskim odnosima između Grčke pravoslavne Crkve i Katoličke Crkve. Karakteriziraju ih dva poglavara Grčke pravoslavne Crkve, atenski nadbiskupi Chrysostomos i Hieronymos. Njihova smjena na primacijalnoj stolici atenskoj obilježava ta dva odsjeka.

Chrysostomos je bio vrlo tvrd s obzirom na odnose s Katoličkom Crkvom. Godine 1965. izjavio je: »Dok sam ja živ, neće doći ni do kakva približavanja Katoličkoj Crkvi³⁵, i potvrdio da je tom cilju spreman žrtvovati život.³⁶ Za njega sjedinjenje znači povratak pravoslavlju. Značajna je i ova njegova izjava: »Poznato je, i povijest je tome svjedok, da Rimokatolička Crkva nije nikada u duši napustila niti se odrekla zahtjeva da pokori i podvrgne Petrovom auktoritetu našu Pravoslavnu Crkvu... To svjedoče odluke drugog vatikanskog sabora.«³⁷ Radi svog velikog utjecaja dao je u tome pitanju smjer cijeloj Grčkoj pravoslavnoj Crkvi.

S tih pozicija grčka Crkva u toj fazi kritizira i napada Carigradski patrijarhat i Atenagoru radi ekumenskih odnosa s Katoličkom Crkvom smatrajući njihove inicijative »hazardnim koracima i tako opasnim da sablažnjavaju savjesti naših pravoslavnih vjernika i stvaraju teški rizik za pravoslavnu vjeru i našu Crkvu.«³⁸ Grčka Crkva stavila je negativan stav za susret Pavla i Atenagore u Jeruzalemu 1964. Dapače 31. XII 1963. Chrysostomos je apelirao na monaške vlasti Atosa, da se stave u obranu pravoslavlja, teško ugrožena od unionističkih nastojanja Atenagore i Ekumenskog patrijarhata.³⁹ I grčki samostan Moni Patraki molio se cijelu noć za neuspjeh susreta.⁴⁰

³⁴ Dimitri Salachas, *L'ecumenismo in Grecia*, Concilium 4, 1969, 219.

³⁵ Franz Hummer, nav. dj., str. 26.

³⁶ *Irénikon*, Chevetogne, 3, 1965, 369.

³⁷ Dimitri Salachas, kao gore.

³⁸ Enciklično Pismo sv. Sinoda grčke pravoslavne Crkve od 11. III 1968.

³⁹ *Irénikon*, Chevetogne, 2, 1964, 254.

⁴⁰ Maurice Villain, *Introduction à l'Oecuménisme*, Casterman 1964, str. 390.

Zbog slaba zdravlja i odmakle dobi (87) odstupio je Chrysostomos; na njegovo mjesto izabran je 13. V 1967. profesor teologije u Solunu arhimandrit Hieronymos Kotsonis. Smjenom atenskog nadbiskupa poboljšali su se odnosi s Katoličkom Crkvom. Već u svom programnom govoru, prigodom intronizacije, najavio je novi nadbiskup, između ostalog, i odnose u duhu ljubavi s heterodoksnim Crkvama. Ali razmrzavanje starog stanja ići će oprezno i polako. Hieronymos to ovako izlaže: »To ima svoje povijesno tumačenje, koje još vrši svoj utjecaj na dispozicije grčkog pravoslavnog puka; ne smije se to zaboraviti. Treba da se još dugo vremena rimska Crkva odnosi na prijateljski i bratski način s Crkvom Grčke, da bi se svi mogli uvjeriti da su njezina raspoloženja stvarno bratska i prijateljska.«⁴¹ Novi je nadbiskup u raznim interviewima izjavio da treba uvažiti psihološke dispozicije njegovih vjernika, baštinjene nepogodnom prošlošću. Pomalo počinju i stvarni kontakti kao razmjena uskrasnih pisama između njega i pape 1968. »Započela je preorijentacija u grčkoj Crkvi, u ekumenskom su se pogledu otvorile nove perspektive.«⁴²

Dolaskom Hieronymosa na položaj atenskog nadbiskupa mijenja se stajalište Grčke pravoslavne Crkve i prema Carigradskom patrijarhatu. Hieronymos je službeno posjetio Atenagoru već 8—11. VI 1967. Uređene su mnoge sporne stvari između »kćeri i majke«. I time su se otvorile grčkoj Crkvi široke ekumenske mogućnosti, a pogotovo prema Katoličkoj Crkvi. To se odmah pokazalo. Dok je prije posjeta Atenagore Pavlu VI u Rimu 1967. Chrysostomos bio poslao dva dokumenta, jedan metropolitima, drugi svećenicima da ga objave vjernicima, u kojima se iznosi negativno stajalište grčke hijerarhije prema tom potezu Carigrada⁴³, dotle, poslije službenog obavještenja toga posjeta, Hieronymos 7. XI 1967. »konstatira s osobitim zadovoljstvom da se susret između dvaju poglavara Rimokatoličke i Pravoslavne Crkve desio prema željama i nadama Sv. Sinoda i njegovih vjernika.«⁴⁴

Što se tiče kontakata, Grčka pravoslavna Crkva ne šalje promatrače na Sabor. Najvažniji dokaz dobre volje Rima svakako je vraćanje relikvije glave svetoga Andrije apostola Crkvi u Patrasu 26. IX 1964. U svom popratnom breveu papa se obraća sv. Apostolu ovim riječima: »Neka se po tvom posredovanju dogodi da ova tvoja slavna relikvija, koja je imala plemenito utočište kod bratova groba, bude zalog i poticaj bratstva u jednoj samoj pobožnosti i vjeri u Krista i u međusobnoj ljubavi.«⁴⁵ Kardinal Bea tom je zgodom posjetio u Ateni nadbiskupa Chrysostomosa. Također su vraćene i kosti sv. Izidora Crkvi na Hiosu 1967. Iste godine grčki studenti teologije posjetili su papu u Rimu.

Svakako »tijekom posljednjih godina moglo se ustanoviti da su u Grčkoj, usprkos još postojećim rezervama, odnosi između katolika i pravoslavaca zaista prožeti iskrenom srdačnošću i duhom međusobnog poštova-

⁴¹ Agencija Typos, studeni 1967.

⁴² *L'Église orthodoxe en Grèce avant et après le 21 avril 1967, Irénikon, Chevetogne, 2, 1967, 291.*

⁴³ *Irénikon, Chevetogne 1, 1967, 85.*

⁴⁴ Janez Vodopivec, nav. dj., str. 47.

⁴⁵ Agostino Bea, nav. dj., str. 172.

⁴⁶ Dimitri Salachas, navedeni članak, str. 218.

nja. Uza sve to treba reći da službeno dvije Crkve ostaju u okviru običajnih odnosa i etikete bez jednog konkretnog ekumenskog zalaganja, pogotovo na lokalnom planu.⁴⁶ Grčka pravoslavna Crkva još je daleko od pravog ekumenizma. Slabo prihvaća pruženu ruku. Na pojedina nastojanja s katoličke strane katkada je odgovarala čak neprijateljski. U dijalogu s Katoličkom Crkvom od svih pravoslavnih Crkava stoji svakako na posljednjem mjestu. No vide se pozitivne promjene.

Macedonska pravoslavna Crkva

Kontakti između Katoličke i Macedonske pravoslavne Crkve, razumljivo je, veoma su oskudni. Ona je naime tek 17. VII 1967. ponovno proglasila autokefalnost. Dne 14. II 1969. prigodom 1100. godišnjice smrti apostola Slavena sv. Ćirila bila je u Rimu u bazilici sv. Petra svečana papinska koncelebracija. Ceremonijama je prisustvovala i macedonska delegacija, koju su činili Kliment, metropolit Prespe i Bitole, Kiril, metropolit za Ameriku, Kanadu i Australiju, te arhipret Klime Maleski. Jednako u vezi iste godišnjice i godinu poslije boravila je u Rimu jedna delegacija macedonske Crkve i vlade. Sačinjavali su je, s crvene strane, arhiepiskop ohridski i macedonski Dositej, vrhovni poglavar macedonske Crkve, zatim metropoliti Naum i Metodije, a s civilne strane potpredsjednik Sobraja Makedonije Vančo Apostolski. Delegacija je bila kod pape 22. V 1970, a 23. V je postavila na grobu sv. Ćirila u bazilici sv. Klementa spomen-ploču na macedonskom i latinskom jeziku.

Gruzijska pravoslavna Crkva

Srdačni ekumenski kontakti s Gruzijskom pravoslavnom Crkvom datiraju već odavna. Ta je pravoslavna Crkva poslala svoje promatrače već na drugo zasjedanje Sabora. Od važnijih dodira spomenimo da su za vrijeme svoga posjeta Rusiji 30. V. — 15. VI 1965. predstavnici Sekretarijata za sjedinjenje kršćana, msgr Willebrands i o. Duprey, posjetili i Tiflis; posjetili su katolikosu Efrema II i pohodili nekoliko crkava. Prije svog polaska u Carigrad 25. VII 1967., pa opet iz Efeza 26. VII Pavao VI javio se Efremu. I inače su papa i katolikos bili u dopisivanju.

Ciparska pravoslavna Crkva

Oskudni su kontakti između Katoličke i Ciparske pravoslavne Crkve. Prije svoga polaska u Carigrad papa se brzojavno javio 25. VII 1967. nadbiskupu Cipra Makariosu. Jednako mu se javio 26. VII iz Efeza informirajući ga i prikazujući svoj ekumenski rad. Makarios se brzojavno zahvalio. Ovako govori nadbiskup u telegramu: »Uvelike cijeneći ovaj gest bratske ljubavi Vaše Svetosti, molimo od svega srca Gospodina da bi se udostojao obilno blagosloviti trajne napore učinjene za zbliženje Crkava, rimokatoličke i pravoslavne, i za trijumf duha ljubavi, sloge i potpunog jedinstva među njima.«⁴⁷

⁴⁷ Pietro Silvi, nav. dj., str. 126.

Poljska pravoslavna Crkva

Također i s ovom Crkvom postoje malobrojni dijaloški kontakti, ali pozitivni. Dne 11. IV 1967. izrazio je Sveti Sinod varšavske metropolije zadovoljstvo u vezi dekreta o mješovitim ženidbama. Brzjavom od 25. VII 1967. papa je izvjestio o svom putu u Carigrad Stephana metropolita Varšave i Poljske. Jednako mu je iz Efeza 26. VII poslao i poruku u duhu ljubavi i ekumenizma, u kojoj ga izvješćuje o svom hodočašću. Stephan je brzjavno odgovorio: »Molimo Boga da blagoslovi Vaše putovanje i sve Vaše napore za zajedništvo između svih kršćanskih Crkava.«⁴⁸

Čehoslovačka pravoslavna Crkva

Škrti su podaci o dijalogu između Katoličke i Čehoslovačke pravoslavne Crkve. Tu imamo brzjavnu obavijest Pavla VI prije polaska u Carigrad 25. VII 1967. metropolitu Praga Doroteosu. Isto tako i pismenu poruku iz Efeza 26. VII. Metropolit Doroteos uzvratio je brzjav u istome duhu. Važno je i pismo od 25. VI 1968. metropolita Doroteosa kardinalu Bei u vezi s obnovom grkokatoličke Crkve u Slovačkoj.

Finska pravoslavna Crkva

Dijalog veoma skroman. Papa Pavao VI javio se, kao i svim poglavarima pravoslavnih Crkava, nadbiskupu Karelije i cijele Finske Paavaliju 25. VII pred polazak u Carigrad, i iz Efeza 26. VII 1967. Nadbiskup Paavali lijepo se brzjavom zahvalio.

Albanska pravoslavna Crkva

Radi izvanredno teških prilika, u kojima se nalazi, Albanska pravoslavna Crkva, jedina od svih autokefalnih Crkava, nije mogla stupiti u dijalog s Katoličkom Crkvom. Naime, 1967. službeno je objavljeno da je Albanija »prva ateistička država svijeta«.⁴⁹

* * *

Od 15 današnjih autokefalnih pravoslavnih Crkava sve su, osim albanske, ušle u suvremeni dijalog s Katoličkom Crkvom. Dijalog je započeo u vezi s II vatikanskim saborom. Razvio se osobito poslije III panortodoksne konferencije na Rodu 1964. U dijalogu daleko ispred sviju stoji Carigradski Ekumenski patrijarhat. Odmah poslije Carigrada dolazi Moskovski patrijarhat. Ostale Crkve otvaraju se brže ili sporije. Ta neujednačenost pokazuje se i u samom razvijanju, napredovanju dijaloga. Neke su Crkve napravile nagli skok od opiranja i nepovjerenja prema dijalogu pa do vrlo aktivna učešća u njemu. Najviše se dijalogu opirala Grčka Crkva. U dijalog se uključila i Macedonska pravoslavna Crkva. Za dijalog pravoslavnih Crkava s Katoličkom Crkvom velike zasluge pripadaju pokojnom carigradskom patrijarhu Atenagori.

Današnji dijalog između Pravoslavlja i Katoličke Crkve vodi se ozbiljno i čvrsto kao nikada prije u povijesti. On je krenuo pravim putem za

⁴⁸ Pietro Silvi, nav. dj., str. 126.

⁴⁹ Herder-Korrespondenz, Freiburg, 4, 1968, 192.

razliku od onih koji su dosada neuspješno vođeni kroz povijest. Čist je od svih heterogenih primjesa ili nakana, nije obilježen nikakvim političkim ciljem. Ima jedinu svrhu ponovno sjedinjenje razdijeljene Kristove Crkve. Partneri današnjeg dijaloga još se nalaze u prvoj fazi. Još se uvijek vodi dijalog ljubavi. Ali se time najbolje priprema za drugu, kudikamo težu i važniju fazu dijaloga, za tzv. teološki dijalog. Dakako, dijalogu stoje na putu velike zapreke i teškoće. Istok i Zapad danas su udaljeniji nego što su bili u sredini 11. stoljeća, ali zato i nikada kroz povijest nije postojalo toliko dobre volje, s jedne i druge strane, kao danas.⁵⁰

Svakako, od II vatikanskog sabora do danas učinjen je golem preokret u odnosima između Katoličke Crkve i pravoslavnih Crkava. Ako ništa drugo, među njima je uspostavljen kontakt, započet je dijalog. »Ali ne samo da je put odsada otvoren, nego je već i prevaljen jedan njegov ozbiljan dio.«⁵¹ Izrečene su riječi, napravljeni gesti, zauzeta stajališta, a to se više ne može izbrisati ili uništiti. Istok i Zapad krenuli su svome sjedinjenju. »Kršćanske Crkve konačno su izašle iz rovova, u kojima se nalaze već stoljećima. Ekumenski dijalog je započeo i to je najveća stvarnost našega stoljeća.«⁵²

USKRS KAD BI SE ZBIO

Ivo Balentović

Uskrsnuće. Kako veličajno zvuči zvuk
riječi ove. Štošta bi joj trebalo podvrći.
Čovjek u nemoći stoji stalno goloruk
na raskrižju nekom, tugujući i samujući.

Smjenjuju se svjetlo i tama. Zvuk i mûk.
Avet se strepnje širi po tamnom domu.
Stalno je srce u stisci. Napet lûk.
Bilo u brzom kroku. Nebo podatno gromu.

Što će nam um bez dobrote? Što će nam blagostanje
u strahu od bure, u strepnji od pogane krvi?
Uskrs kad bi došao u naše stanje,
u nemir što nas veže, što nas mrvi...

Uskrs kad bi se zbio u biću našeg dana
u znaku golubljev krila, u zvuku gromkog hosana!

⁵⁰ Wilhelm De Vries, *Orthodoxie und Katholizismus*, Herder, Freiburg, 1965, str. 6. i 10.

⁵¹ J.—C.Dumont, *Rim-Carigrad-Moskva*, Svesci, Zagreb, 2, 1967, 26.

⁵² Atenagora u Beogradu 15. X 1967, *Irenikon*, Chevetogne, 4, 1967, 530—531.